

ZAČARAN KROG

VICIOUS CIRCLE

125

Andreja Sinjur, prof. razr. pouka

OŠ Dušana Bordona Semedela, Rozmanova 21A, 6000 Koper

andreja.sinjur@dusanabordona.si

POVZETEK

Prispevek se ukvarja z vplivom, ki ga imajo pomembni Drugi v našem otroštvu in z vplivom otroštva na življenje odraslih in družbo kot celoto. Predstavlja relacijsko paradigmo, ki poudarja (naj)zgodnejše odnose med otrokom in pomembnim Drugim. Prikazuje tudi dva primera iz literarno-umetniškega sveta, ki poudarjata pomen vpliva zgodnjih odnosov na posameznikovo psihično strukturo in odnos posameznika, ki se razvije v odnosu do drugih pomembnih oseb v njegovem življenju. Prispevek uporablja metodo teoretskega raziskovanja na področju zgodnjih otrokovih relacij s pomembnimi Drugimi. Rezultati razprave so pokazali, da nas temeljni odnosi, ki se jih naučimo v primarni družini, za vselej zaznamujejo.

KLJUČNE BESEDE: *otročstvo, odnosi, relacijski model, umetnost*

ABSTRACT

The article is concerned with the influence of the significant Other during our infancy and the key role of infancy in adult life and society in general. Theoretically, the article is based on the relational model, which highlights the relations between

the child and the Other. Within this framework, it draws on two examples from literature which emphasise the impact of early childhood relations on the individual's mental structure and her/his relationship with other important individuals. Theoretical research is applied to the child's early relationship with the significant Other. Against this background, the key argument of the article is that basic relations formed during infancy have a key impact on adult life.

KEYWORDS: *infancy, relations, relational model, art*

UVOD

Paradigmatski premik sodobne psihoanalize je vpeljava relacijske paradigme. Relacijska paradigma trdi, da je temeljna enota opazovanja človekove psihične strukture odnos oziroma relacija. S tem pa uvede tako na medosebno raven kot na intrapsihični nivo vzajemnost oziroma obojestransko čustveno povezanost (Kompan Erzar, 2001). Relacije oziroma odnosi s pomembnimi Drugimi v našem življenju so zelo pomembno gibalno človekovega razvoja.

Gostečnik (2002) pravi, da je človeka v polnosti mogoče razumeti šele v kontekstu družine oziroma v relacijski prepletenosti, kakor jo predpostavlja kompleksen družinski sistem. Relacijska paradigma torej ponuja enega od psihoanalitičnih vidikov v razumevanju človeka in njegovega odnosa z drugimi. Združuje različne relacijske teorije in tako prinaša še en zanimiv pogled v razumevanje človekove psihične strukture, saj predpostavlja, da se ta razvija in ohranja v temeljnem odnosu z drugim. V tej relacijski konfiguraciji poteka razvoj, ki postavlja človeka v odnos do sebe in z drugim. Med začetnike relacijskega pristopa na področju zgodnjih otrokovih relacij s pomembnimi Drugimi sodijo William R. D. Fairbairn, Heinz Kohut, Donald Winnicott in Daniel Stern. Slednji je na osnovi svojih in drugih raziskav ter kliničnih podatkov razvil izrazito empirično-znanstveni pogled v otrokov razvoj, ki ga v nadaljevanju tudi predstavljamo. Še prej pa bomo pojasnili nekatere pojme, ki se pojavljajo med razpravo. Ko omenjamo pomembnega Drugega,

mislimo predvsem na mater ali na osebo, ki je prisotna v primeru materine stalne odsotnosti ali smrti. Ko govorimo o pomembnih Drugih, mislimo na otrokove pomembne osebe v njegovem (naj) zgodnejšem obdobju. S pojmom druge pomembne osebe opisujemo osebe, s katerimi otrok kasneje vzpostavlja in navezuje stike, medtem ko s pojmom „objekt“ označujemo predvsem mater in otrokove izkušnje, ki so povezane z njo ali s pomembnimi Drugimi. J. A. Miller (2001, 35–36) pravi:

„/... / Ko nekomu dopustite, da svobodno govori o tem, kaj hoče, ko ga osvobodite vseh pritiskov družbene obveze /... /, bi pomislili, da bodo ljudje govorili o matematiki, o enem in o drugem in o tretjem, da bodo govorili o lepem, o lepoti, o resnici /... / Preseneti pa, da namesto tega ljudje govorijo o svojih starših in o svoji družini. V analizi vzame govorjenje o očetu in materi neobičajno veliko časa. Zakaj? /... / Kaj je izrečeno, ko govorimo o očetu in materi, družini? /... / Kaj je izrečeno prek družinske zgodbe? Gre za zgodbo o tem, kako je bil subjekt ločen od svojega prvotnega objekta, o tem, kako, kakršnokoli travmo je že subjekt utrpel, ga je aficirala nenadna izguba, izguba njegove zmožnosti za življenje?“

Na tem mestu se lahko vprašamo: zakaj govorjenje o očetu in materi vzame toliko časa? Zakaj človek pri različnih oblikah terapije ponovno ustvari nekoga iz svoje preteklosti, ki mu je prinašal tako veliko bolečino, kot je npr. spolna zloraba? Zakaj se človek nenehno vrača k prvotnim objektom, k pomembnim Drugim, kljub vsem travmam v otroštvu, ki so mu bile povzročene in zaradi katerih mora kot odrasel poiskati pomoč strokovnjaka? Zakaj so zlorabljeni otroci tako brezpogojno lojalno navezani na pomembne Druge, h katerim se nenehno vračajo in kljub vsej svoji notranji bolečini ter razvrtnosti vztrajajo v odnosu in tako samo podoživljajo zlorabo? Odgovore na ta vprašanja bomo poskušali poiskati s pomočjo relacijske paradigme in Sternovega pogleda na otrokov razvoj.

STERNOV POGLED NA OTROKOV RAZVOJ

Stern pravi, da so v prvih tednih otrokovega življenja hrana, spanje, jok in tolažba edini pomembni dogodki, ki konstituira to obdobje. Edini dialog med materjo in otrokom je v telesni povezavi, v dotiku, v objemu, v odgovarjanju na otrokove potrebe (Stern, 1985). Prevladuje torej odnos na neverbalni ravni, kjer naj bi mati z dojenčkom ravnala tako, da otrokova izkušnja „vsemogočnosti“ ne bi bila ogrožena. To pomeni, da so v tem obdobju izjemnega pomena materina dovzetnost in njeni odzivi na otrokove osnovne potrebe. Če se materi mudi in zato otroka prisili k hranjenju, tudi če ta ni lačen, lahko otrok v odrasli dobi doživlja nekakšno stisko, ko se bodo v njem porajala občutja, da ga hoče nekdo k nečemu prisiliti ali z njim manipulirati. Hrana lahko tako v simbolni obliki postane tisti element, proti kateremu se bo boril – ko bo pod določenim stresom ali pritiskom zunanjega sveta, bo izgubil apetit. Po drugi strani pa bo hrana postala instrument samo-reguliranja: v hrani bo videl edini način obvladovanja zunanjega sveta, kot npr. pri anoreksiji, ki je predvsem sistem kontroliranja vsega, kar prihaja od zunaj. Na ta način lahko posameznik preko simbola hrane zavrača tisto, kar mu vsiljuje okolje (prav tam). Lahko pa se zgodi tudi obratno, da posameznik svojo notranjo stisko „rahlja“ oziroma kompenzira s pretiranim vnosom hrane. Tako se bo lahko, kadar bo pod stresom, zatekal k hrani, ki bo s tem postala simbol potešitve.

Drugi aspekt za nastanek anoreksije je lahko družbenega izvora. Vitkost skozi medijske podobe postaja pojem, ki je povezan ne le z zdravjem in privlačnostjo, ampak tudi s samodisciplino, uspešnostjo, samozavestjo. Torej vitkost ni več stvar telesa, ampak naj bi nakazovala še druge osebne lastnosti (npr. vztrajnost, pridnost, obvladovanje). Kot nasprotju se debelosti pripisujejo pojmi, kot so pomanjkanje obvladovanja, lenoba, dolgočasje, nesposobnost, odvrtnost. Vitkost se v družbi postavlja kot zaželena vrednota, debelost pa kot nezaželena. Hrana tako postane nekaj, kar močno ponazarja zgodnje interakcije otroka s starši; uživanje oziroma zavračanje hrane v tem kontekstu dobi zelo široke razsežnosti zgodnjih odnosov v zahodni družbi. Na tem mestu bi izpostavili še en zanimiv aspekt, ki je povezan z našim največjim

predstavnikom slovenske moderne, Ivanom Cankarjem. V njegovih besedilih o materi se zelo pogosto pojavlja sklop odvisnosti, kjer se prepletajo hrana ter občutek krivde in sramu.

O CANKARJU

Za uvod podajamo odlomek iz Cankarjeve črtice z naslovom Skodelica kave, kjer se nam zastavi posebno vprašanje: zakaj skodelica kave, zakaj hrana in z njo povezana občutek krivde in sramu?

„Začul sem tihe korake na stopnicah. Prišla je mati; stopala je počasi in varno, v roki je nesla skodelico kave. Zdaj se spominjam, da nikoli ni bila tako lepa kakor v tistem trenutku. Skozi vrata je sijal poševen pramen popoldanskega sonca, naravnost materi v oči; večje so bile in čistejše, vsa nebeška luč je odsevala iz njih, vsa nebeška blagost in ljubezen. Ustnice so se smehljale kakor otroku, ki prinaša vesel dar. Jaz pa sem se ozrl in sem rekel z zlobnim glasom: 'Pustite me pri miru! ... Ne maram zdaj!' Ni bila še na vrhu stopnic; videl sem jo samo do pasu. Ko je slišala moje besede, se ni ganila; le roka, ki je držala skodelico, se je rahlo tresla. Gledala me je prestrašena, luč v očeh ji je umirala. Od sramu mi je stopila kri v lica, stopil sem ji naproti s hitrim korakom. 'Dajte, mati!' Prepozno je bilo; luči ni bilo več v njene oči, smehljaja ne več na njene ustnice. Popil sem kavo in se tolažil: 'Zvečer ji porečem tisto besedo, tisto ljubeznivo, za katero sem ogoljufal njeno ljubezen' ... Nisem ji rekel ne zvečer ne drugi dan in tudi ne ob slovesu ... Tri ali štiri leta kasneje mi je v tujini tuja ženska prinesla kavo v izbo. Takrat me je spreletelo, zaskalelo me je v srcu tako močno, da bi vzkriknil od bolečine. Zakaj srce je pravičen sodnik in ne pozna malenkosti ... “ (Cankar, 2001, 168)

Preden odgovorimo na zgoraj zastavljeno vprašanje, naj omenimo, da je imela hrana na kulturni ravni v Cankarjevem času, v času pomanjkanja in v revni družbi, kot je bila na slovenskem na prelomu iz 19. v 20. stoletje, mitski značaj – uboga, revna mati, ki opravlja posvečeno nalogo in je nedotakljiva, ker se odpoveduje in žrtvuje

za otroka, da bi ga nahranila. Pa vendar mati ne opravlja vedno posvečene naloge v razmerju do otroka in ni vedno nedotakljiva, kot to zapoveduje mit. Že res, da je zgodovina ženski dodelila vlogo razumevajoče, empatične in požrtovalne osebe, ki je vedno pripravljena ustreči, se prilagoditi ali pa celo zanikati samo sebe zaradi želja drugih. Že res, da prikazuje žensko kot požrtovalno bitje, ki sebe prepozna le zaradi reakcij drugih ljudi in mora zaradi njihovega „dobrega počutja“ zatreti v sebi vsa čustva jeze, žalosti, občutke nemoči in razočaranja. Pa vendar je ta, skrbno vzdrževana, idealizirana podoba materinstva samo slepilo, ker enostavno želimo imeti preteklost nedotaknjeno in nekonfliktno, kajti samo na ta način lahko vzdržujemo sistem v ravnovesju (več o tem v Puhar, 2004). Žižek (1987, str. 39) pravi:

„V čem je torej laž pozicije žrtvujoče se matere, tega trpečega 'stebra družine', ki se žrtvuje za srečo svojih otrok? V tej vlogi njene žrtve je ves njen narcistični užitek, ta vloga ji daje njeno imaginarno identiteto – biti izkoriščana, biti žrtev svoje družine je njen simptom, ki ga „ljubi bolj kot samo sebe“, saj ji podeljuje njeno imaginarno identiteto. Trpeče matere ni strah tega, da bi bila preveč izkoriščana, strah jo je nasprotno tega, da njenega trpečega žrtvovanja nihče več ne bi hotel vzeti v zakup, vse njeno jamranje je zgolj sprejrnjena zahteva, naj sprejmemo njeno žrtev. V takšni družbi je torej komunikacija idealna, brez vsakih motenj: s tem ko člani družine brezdušno izkoriščajo mater, ji zgolj vračajo njeno lastno sporočilo v njegovem pravem pomenu in zato ni čudno, če mati najde užitek v samem neugodju, ki ji ga nalaga žrtvovanje. To je točka, glede katere ni pripravljena popustiti, točka, na kateri je ogrožena sama konsistenca njenega imaginarnega jaza, točka, kjer privre iz nje krik – vse dam, vse sem pripravljena žrtvovati, samo tega ne – vse je pripravljena žrtvovati, le svoje vloge žrtve, le samega svojega žrtvovanja ne.“

Cankar je občutek krivde, ki mu ga je mati zbujala s pozicijo „žrtvujoče se matere“, tešil s podzavestno željo po samo-kaznovanju. Žižek (1982, str. 246) pravi, da je skoraj odveč opozoriti na ekonomijo užitka, ki se v tem skriva, saj je to „spontano“ očitno že bežnemu

bralcu Cankarjevih črtic: Cankar „uživa“, ko „rani“ mater, uživa ne toliko v tem, da jo rani, kot v muki, ki si jo s tem prizadene. Tudi Praper (2005) pravi /... /, da krivda zahteva odpuščanje ali praznjenje skozi kazen; lahko tudi samo-kaznovanje. Žižek (prav tam) pa nadaljuje, da mazohistična žrtev sama so-vzpostavlja situacijo, ki potiska nasprotnika v pozicijo, ki mu jo očitamo, torej pri partnerju *ali pri otroku* [op. avtorja] spodbuja nekaj, s čimer se potem sama poistoveti. Ko pa sem prištejemo še zahtevo Cerkev, je občutek krivde še večji. Tukaj je seveda potrebno omeniti razširjenost pomena četrte sinajske (božje) zapovedi na raven nacionalne identitete. A. Miller (2005, str. 29) pravi, da je tradicija žrtvovanja otrok globoko zakoreninjena v večini kultur in verstev. Pa ne v smislu žrtvovanja otrok na božjem oltarju, pač pa v smislu nalaaganja dolžnosti, da ljubijo in spoštujejo svoje starše, zanje dosejajo uspehe in zadovoljujejo njihovo častihlepje, skratka, da otroci dajejo tisto, za kar so starše prikrajšali njihovi starši. Tej želji pa menda daje legitimnost četrta božja zapoved po sinajski pogodbi. Ihan (2000, str. 36) pravi, da je imelo navodilo *Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji* za Mojzesovo ljudstvo konkreten pomen – narekovalo je sinovom in hčeram skrb za blagostanje svojih ostarelih, nemočnih staršev. Ta na videz zelo nedolžna obveza o skrbi samo še bolj podpira občutek krivde, čeprav Winicott (1990, str. 123–124) pravi, da naj starši nikakor ne bi smeli pričakovati zahvale svojih otrok zato, ker so jih spočeli in kar so naredili zanje. Otroci ne prosijo, da se jih rodi. Zato tudi staršem niso dolžni ničesar. Pa vendar A. Miller (2005, str. 15) pravi, da sta doseg in moč Sinajske zapovedi tako neizmerna, da tudi največji filozofi ter pisatelji nikoli ne tvegajo napada na to zapoved. Še Marcel Proust, francoski pisatelj, je v pismu materi nekoč zapisal, da mu je ljubše prenašati njene napade in ji biti ljub, kot pa ji biti neljub, a rešen napadov.

V vlogi žrtve je torej ves materin/ženski narcistični užitek. „Žrtvuje“ se za svoje otroke/partnerja, jim tako zbuja občutek krivde z opozorilom, da ji niso dovolj hvaležni za njeno žrtvovanje, čeprav – kot pravi Gostečnik (2005, str. 152) – mati nikoli ne bo zares zadovoljna s hvaležnostjo in pozornostjo, ki jo bo povratno prejemale za svoja žrtvovanja: ali je ne bo dovolj ali pa ne bo dovolj izražena.

S tem bo nezavedno izjemno močno priklenila in dobessedno zasvojila otroke, ki se bodo zato zelo težko čustveno osamosvajali. Mati/ženska se lahko navidezno „žrtvuje“, v resnici pa gre za dominiranje in manipuliranje z otrokom/partnerjem, za zadovoljevanje narcističnih želja, za čustveno zlorabo.

Hrana predstavlja poleg potreb po varnosti, ljubezni, pripadnosti in medsebojnem spoštovanju eno temeljnih človeških potreb, ki jih Maslow uvršča v svojo hierarhijo osnovnih človekovih potreb. Manipuliranje s hrano je manipuliranje s temeljnimi človekovimi potrebami. Človeka lahko siliš v hranjenje ali mu hrano odrekaš in s tem ponavljaš nekakšen primaren vzorec odvisnosti. Motnje hranjenja pa so lahko odgovor na družbene norme: služijo kot oblika nadzora nad čustvi in občutki; hranjenje je lahko tisto področje, ki daje občutek nadzora in prostora zase v družini; izhajajo lahko iz travme v dobi razvoja posameznika, ko je dojenček še tako rekoč spojen z materjo. Če materi ne uspe vzpostaviti bližine z otrokom, se v njem naselijo eksistencialni občutki pomanjkanja. Tako naj bi osebe z motnjami hranjenja skušale preko hrane dobiti tisto, česar niso dobile kot dojenčki – hrano in s tem povezani toplino ter bližino.

Če se vrnemo na Sternov pogled na otroka, lahko rečemo, da nekje med 2. in 5. mesecem njegovega življenja prevladuje obrazna, zrcalna socialna interakcija brez drugih objektov (razen matere). Hranjenje in spanje sta v tej dobi že urejena in sta postala del rutine. Aktivnost in želja sta sedaj prenesena na igre obraz – obraz (zrcaljenje). Človeške oči so eden najbolj senzitivnih organov človeškega telesa. V njih je mogoče prepoznati najgloblje vsebine (afekte) človeškega doživljanja, kot so strah, groza, razočaranje, jeza, veselje, žalost, sreča, hrepenenje. Oči so v tem obdobju poleg telesnega zaznavanja osnovni instrument dožemanja in organiziranja otrokovega okolja. Otrok je po svoji konstituciji povsem sposoben in prilagojen, da pokaže svoje socialne in afektivne zmožnosti ter obenem spodbudi materin odgovor na te igre (Stern, 1985; Gostečnik, 1997).

Kaj pa se zgodi, če mati v teh igrah otroku zrcali svoje lastno nerazpoloženje, svojo stisko, frustracije in strahove? Kaj vidi dojenček v takem primeru? Winnicott (1971, str. 151) odgovarja, da v takem primeru dojenček le percipira. Tak dojenček bo odraščal v

zmedi glede zrcal in glede tega, ali zrcalo kaj ponuja. Če se materin obraz ne odziva, postane zrcalo nekaj, kar lahko otrok gleda, ne pa tudi nekaj, v čemer se vidi. To pomeni, da se dojenček v takih situacijah počuti negotovega, nesprejetega s strani matere in okolja ter se potemtakem v odnosu do matere ne more reflektirati. Tako lahko otrok poišče druge načine, s katerimi bi dobil iz okolja nekaj svojega nazaj. Pri obravnavi zrcalne interakcije pa enostavno ne moremo mimo sodobnega, strastnega, istospolno usmerjenega, izzivalnega in bizarnega angleškega umetnika Francisa Bacona, ki se nam neprestano vsiljuje v kontekst.

O BACONU

Vsi tisti, ki poznajo Francisa Bacona, vedo, da je večinoma slikal izrazito deformirane človeške obraze in podobe, ki jih je pojasnjeval takole: *„Ali so deformacije, ki podobo po mojem včasih siloviteje pred očijo, v resnici poškodbe, je zelo vprašljivo. Po mojem to niso poškodbe. Lahko rečeš, da gre za poškodbe, če stvar jemlješ na ravni ilustriranja. Ne pa, če jo jemlješ na ravni umetnosti, kot jo sam pojmujem. Svoje občutenje in dožemanje življenja predочиš, kakor najboljše veš in znaš. Ne pravim, da je moj način najboljši, ampak to izraziš najbolj natančno, kot zmoreš“* (Sylvester, 2000, str. 43).

Bacon je svoje občutenje in dožemanje življenja prelival na platno. Samo skozi umetnost je lahko izražal sebe, svoja pristna čustva in le tako najbolj natančno pokazal, kaj zares čuti. Nekoč je v intervjuju s Sylvestrom (2000, str. 186–187) povedal: *„Z očetom in materjo nikoli nisem imel dobrega odnosa. Nikoli se nismo razumeli. /... / Ne morem reči, da je bilo naše družinsko življenje srečno /... /“*

Svojo mater je sicer opisoval kot optimistično, pravo nasprotje očetu, pa vendar tako hladno, zato nas ne preseneča, da se je odločil za slikanje deformiranih obrazov in podob, ki so precej oddaljeni od zaznavanja realnega, in zdi se, da umetnik v materinem obrazu vidi samega sebe, vendar z nekakšno izkrivljenostjo v njem ali njej. Zdi se, da umetnik želi biti opažen. Da zanj ni pomembno nič drugega. Verjetno je želel biti opažen s strani svoje „odsotne“, hladne matere. Nekoč je v intervjuju s Sylvestrom citiral besede Cocteauja (b. l): *„Vsak dan v ogledalu opazujem smrt pri delu“* (Sylvester, 2000, str. 130).

Glede na to bi lahko rekli, da je njegovo zgodnje zrcalo reflektiralo le hlad in rigidnost, ki ju je v intervjuju metaforično zamenjal za smrt. Zelo znan je tudi podatek, da so morale biti posamezne okvirjene slike na njegovo željo tudi zmeraj zastekljene, kar pojasnjuje z željo po ustvarjanju distance med sliko in gledalcem /.../ Slika in svet zunaj nje bivata vsak zase (Smolič, 2005, str. 228). Zastekljena slika namreč reflektira tistega, ki sliko gleda. Morda pa je bil ravno to Baconov namen. Videti natanko tak odsev, kot ga je bil kot otrok deležen pri svoji materi. Nejasen, izkrivljen, popačen. Njegovo željo po zasteklitvi in ustvarjanju distance bi lahko interpretirali tudi drugače. Lacan je nekoč rekel: „*Na dnu mojega očesa se gotovo riše slika. Slika je seveda v mojem očesu. Vendar pa sem jaz, jaz sam v sliki*“ (Lacan, 1996, str. 91). Slika je on sam, svet zunaj pa je njegova mati. Oba bivata. Vendar ločeno. Vsak zase. Bacon se je vse svoje življenje upiral konformizmu, njegovi zadušljivi in represivni nekomunikativnosti. To je kazal tako v umetnosti, kjer njegove slike precej izstopajo iz okvirjev klasične umetnosti, kot v svojem osebem življenju. Svoje otroštvo je preživel ob čustveno hladni materi, kar je zagotovo pustilo posledice v njegovem čustvovanju. Tu bi se lahko strinjali z Ihanovo trditvijo, ki pravi, da neljubeča, oblastna mati otroka tako prestraši z vsiljevanjem svoje popačene materinskosti, da se bo zakrčil ne le ob bližini materinske emocije, ampak tudi ljubezenske, ker zaradi sorodnega izvora ljubezenska funkcija od daleč pač lahko spominja na materinski odnos. Če se nečesa bojimo, pa panično prepoznamo strah v mnogih podobnih stvareh, v vsaki senci prepoznamo napadalca. Taka panika recimo človeku ne dovoli priti blizu in jasno občutiti razlike med svojimi različnimi funkcijami – lahko poveže materinstvo, spolnost in ljubezen v en sam občutek /... / Možnosti za izražanje seksualnosti se torej včasih skrčijo na nenavadne poti (Ihan, 2000).

Osrednja tema Baconovega slikarstva je človeška figura, glava brez obraza, figura, preklana na polovico. Smolič (2005, str. 238) pravi, da bi lahko tako figuro interpretirali kot iskanje /... / primarne potrebe po ljubezni, kot iskanje okolja, v katerem se počuti oziroma se bo umetnik počutil sprejetega, varnega.

Bacon je celo življenje iskal tisto drugo polovico, ki bi mu nudila varnost, ljubezen, pripadnost in spoštovanje, vendar je vedno našel le agresivne in sadistične moške, ki so zadovoljevali njegove mazohistične potrebe. Če k temu dodamo še misel J. A. Millerja (2001, str. 96), ki pravi, da teorija moške homoseksualne objektne izbire npr. poudarja neko podobnost v objektu s podobo samega subjekta, pa tudi to, da je subjekt do tega objekta v enaki relaciji kot do svoje matere /... /

Med materjo kot najzgodnejšim in najpomembnejšim objektom v obdobju otrokovega razvoja in drugimi pomembnimi osebami v otrokovem nadaljnjem življenju je neka podobnost, ki si jo te druge osebe „izposodijo“ pri materi. In če v tem primeru mati ustvarja za otroka boleča doživetja, bo ta otrok iskal stike s pomembnimi Drugimi samo preko bolečine, ker jo to zanj edini, primarni vzorec. Puhar (2004, str. 20) pravi, da je pri mnogih narodih umetnost skušala zapolniti del tistega, kar je znanost zamolčala. Predvsem literatura, delno tudi slikarstvo. Umetnost, ki govori o stvarnih, v živo zadevajočih človeških stiskah, dilemah, medsebojnih odnosih in konfliktih /... /

O tem lahko priča umetnost, za katero pa vedno „stoji“ človek, posameznik, individuuum. Vsak s svojo zgodbo o življenju, ki se začne z njegovim rojstvom. Otrok takoj ob svojem rojstvu začne vzpostavljati odnos in je, kot pravi Gostečnik (2001, str. 8) /... /, nevrološko pripravljen in usmerjen v socialnost ter s tem v odnosnost.

Stern v svojem pogledu nadaljuje, da pet mesecev po otrokovem rojstvu pa vse tja do devetega meseca starosti prevladuje vzajemna igra – mati in otrok se skupaj igrata s predmeti in ta igra postane temeljna interakcija te dobe. Kaj pa se zgodi, če mati v tej igri dominira oziroma se namesto otroka odloča, katera igrača je zanj bolj primerna, vzgojna ali zanimiva? Otrok igračo sicer sprejme, ker mu mati predstavlja absolutno avtoriteto, ker se boji, da ne bo izgubil materine naklonjenosti, vendar kmalu izgubi zanimanje za igračo. Če mati še naprej vztraja pri odločanju o primernosti otrokovih igrač, pri tem pa niti ne opazi, da se otrok dolgočasi ali – kar je še huje – da starši otroku nasilno odvzemajo igrače, bo to pustilo hude posledice v njegovem razvoju. Otrok bo s strahom ocenjeval

okolico in se bal vsake samostojne iniciative. V njem se bo porajal občutek negotovosti in občutek, da je vsaka samostojnost staršem neprijetna in zato zanj ogrožajoča, ker ni v skladu s starševskimi predstavami (Gostečnik, 1997).

Po osmem mesecu otrokovega rojstva govorimo predvsem o navezanosti in intersubjektivnosti. Proti koncu prvega leta starosti otrok pokaže zelo jasne karakteristike navezanosti in separacije, ki se nanaša na starše. Ta proces pa se še pospeši z otrokovo rastočo sposobnostjo gibanja, kar zanj pomeni odhajanje in prihajanje k materi, najprej s plazenjem, potem s hojo.

Če samo opazujemo, kakšni so ti odhodi in prihodi, potem lahko odkrijemo osnovni material otrokovega psihičnega življenja, ki bo za vedno položil temelj njegovemu interaktivnemu in interpersonalnemu odnosu tako do staršev kot do okolice. Če se starši otroku skrijejo, da jih s strahom in jokom išče, bo le s težavo zapuščal starše, ker se bo bal, da jih ne bo več, ko se bo vrnil. V nasprotnem primeru, ko starši otroka omejujejo v gibanju, bo otrok čutil, da je njegova samostojnost gibanja prepovedana, in bo zato s strahom odhajal, saj se bo bal, da bi s tem prizadel starše. Že v zgodnji dobi se bo naučil, da je njegova prisotnost staršem življenjskega pomena in da so njegove potrebe po samostojnosti nepomembne ter za starše ogrožajoče. Tudi v odrasli dobi bo čutil, da vedno, ko odhaja, naredi staršem krivico, da jih zanemarja in zavrača (prav tam).

Z odraščanjem, z razvojem identitete pa prihaja obdobje, za katerega bi lahko uporabili tudi izraz „upornik brez razloga“. Odraščajoči otrok se lahko v tem obdobju na osnovi zgoraj omenjene utesnjenosti v zgodnjem otroštvu odloči za najrazličnejše poteze, s katerimi bo kljuboval svojim staršem (npr. beg od doma). Nič presenetljivega, če je bila njegova samostojnost gibanja že v najzgodnejšem obdobju prepovedana in njegove želje po samostojnosti nepomembne. Nato pa se starši sprašujejo, zakaj otroci bežijo, se upirajo in proti čemu se pravzaprav borijo. Bežijo in upirajo se materam, ki so pretirano zaščitniške, jih nenehno nadzorujejo, ščitijo pred vsemi mogočimi tveganji in se neprestano odločajo namesto njih. Upirajo se prezahtevnim staršem, ki svoje ambicije prenašajo nanje in so celo zares prepričani, da jim hočejo le najboljše,

ko jih vlačijo z enega tečaja na drugega, v plesno ali glasbeno šolo, na trening ali k likovnemu ustvarjanju. Bežijo, ker, kot pravi Žižek (1987, str. 39), /... / je to edini način, da kot subjekti sploh preživijo.

NEZMOŽNOST ČUSTVENE IN MISELNE DIFERENCIACIJE

V otrokovem razvojnem obdobju med 8. in 12. mesecem je torej glavna tema navezanost in separacija. Če je proces separacije in individualizacije moten, lahko nekateri ljudje ostanejo patološko vezani na člane primarne družine ali pa se odločajo za drastične spremembe v svojem življenju. Posameznikova nezmožnost čustvene in miselne diferenciacije se običajno izrazi kot nezmožnost ali nespособnost odcepiti se od primarne družine. Gre za pomanjkanje čuta za samostojnost in neodvisnost, zato posameznik vso svojo emocionalno energijo usmerja v primarno družino. To je lahko izraženo v nezavedni lojalnosti do družine. Vse to pa ima lahko zelo resne posledice za posameznika, ko začne vzpostavljati in navezovati stike z drugimi pomembnimi osebami v svojem življenju. Gostečnik (1998) pravi, da se npr. moški lahko čuti prisiljenega, da svojo mater obišče vsak dan, jo večkrat na dan pokliče, obeduje pri njej in to kljub temu, da se njegova žena temu jasno upira. Samo dejstvo, da se žena temu upira, kljub temu pa vztraja pri njem in z njim, kaže na to, da je njena raven separacije od prvotne družine zelo podobna njegovi. Pri njej se lahko kaže v dokaj ostrem odnosu do njene družine. Tako ima žena v tem primeru zelo globok razlog, tudi če je nezaveden, da ostaja s tem moškim, saj ob njem doživlja tisto odvisnost in pretirano povezanost, ki jo je sama doživljala v svoji družini. Zaradi nje se je lahko osamosvojila samo tako, da je „prekinila“ stike.

Iz vsega tega lahko sklepamo, da ima otrok izredno močno emocionalno doživetje s svojo materjo. Na kakšen način začne mati vzpostavljati odnos ob otrokovem rojstvu, kako je dovzetna za njegove potrebe in želje, kako ga zrcali in kakšen je njen odnos ob otrokovem postopnem osamosvajanju, je torej temeljnega pomena za njegov nadaljnji osebni razvoj. Otrok namreč doživlja največje

frustracije ravno ob ločevanju od matere. Tukaj pa – poleg materinega odnosa – nastopi in igra zelo pomembno vlogo tudi prehodni objekt, kamor otrok projicira te frustracije.

O PREHODNEM OBJEKTU

V obdobju otrokove separacije se pojavi razvojna separacijska anksioznost kot znak potekajoče diferenciacije. Kadar se mama oddalji ali otrok sam splazi stran, ga preplavi tesnoba, ki je povezana s strahom, da je sam, da mame ne bo več nazaj. Uporaba prehodnega objekta, za katerega otrok skrbi, ga tolaži in se tako uči samopomiritve. Winnicott (1971) pravi, da so prehodni objekti različni viri čustvene opore, lahko tudi fiktivni, ki omogočajo otrokovo postopno osvobajanje od navezanosti na mater. To je običajno prva „ne-jaz“ lastnina, kot so npr. odejica, plenička, plišasti medvedek ipd., ki jo otrok poseduje. Prehodni objekt ima za otroka velik pomen, ker mu predstavlja varnost, tolažbo, zaupanje, saj nanj prenaša svoja čustva. Predmet ga spominja na mamo in na odnos, ki ga ima mama do njega; prav takšnega izraža zdaj on do prehodnega objekta. Na otroka deluje pomirjajoče in ga tolaži. Stern (1985) in Winnicott (1971) pravita, da mora imeti vsak otrok prehodni objekt, preko katerega lahko sam vzpostavi razmerje s svetom okoli sebe, na drugi strani pa je osnova uspešne vzpostavitve razmerja s svetom okoli sebe prisotnost objekta (matere), ki v otroku spodbuja občutek zaupanja. V tem primeru lahko otrok s pomočjo prehodnega objekta vzpostavi poln odnos do sveta, ki ga obkroža. Osnovno zaupanje je temelj vsemu nadaljnjemu razvoju, ki ga vzpostavi „dovolj dobra mati“.

Prehodni objekt postane za otroka še posebej pomemben v drugem in tretjem letu starosti, saj se takrat začne čustveno ločevati od matere. V tem obdobju se pojavita še intenziven razvoj lingvističnih in fizičnih sposobnosti (mobilnost). Starši, ki vzpodbujajo otrokovo govorico s tem, da so v sozvočju z njo, spodbujajo njegov razvoj in gradijo pomemben odnos/vez med otroki in starši. Tako se bo otrok naučil, da je govorica tisti instrument, s pomočjo katerega lahko razrešuje čustvene konflikte in konflikte z okolico.

V nasprotnem primeru pa bo otrok konflikte reševal z uprizarjanjem impulzivnega vedenja, ki se lahko izraža preko jeznih izbruhov razmetavanja igrač, vpitja, joka, metanja ob tla, zvijanja, grizenja, brezglavega teka po stanovanju, trmastega sedenja v kotu itd. Če ima otrok starše, ki se mu ne posvečajo, ga zanemarjajo, odrivajo, ga kaznujejo vedno, kadar se ne obnaša tako, kot si želijo, bo kaj kmalu začel doživljati, da je staršem odveč, in bo začel z grobimi potezami opozarjati nase. Starši na otrokove grobe poteze običajno reagirajo, zato bo ta otrok v bodoče iskal pozornost preko ponavljanja nesprejemljivih vedenjskih vzorcev (Gostečnik, 1997).

V tem obdobju se tudi močno povečajo otrokova mobilnost, kreativnost, spontanost in s tem tudi strah staršev pred morebitnimi otrokovimi poškodbami. Od staršev se pričakuje, da začnejo učiti otroka osnovnih socialnih norm, otrok pa potrebuje jasno definirane strukture obnašanja, kjer se počuti varnega. Če tega ni, bo imel otrok občutek, da ni ničesar stalnega, da se ne more na nič zanesti, in bo izgubljal občutek varnosti in zavarovanosti. Tako se bo tudi v odrasli dobi bal vsake hitre spremembe, ker bo v njem povzročala strah ter ogroženost (Stern, 1985, v Gostečnik, 1997). Stern (1985) v svojem pogledu na otrokov razvoj zaključuje, da se v vsaki razvojni dobi iste, stare teme ponavljajo v novih oblikah. To pomeni, da je v vseh otrokovih razvojnih obdobjih prisotno neko določeno vedenje matere do otroka, le da sta organizacija in angažiranost matere v vsakem obdobju drugačna.

SKLEP

Relacijska paradigma in Sternov empirično-znanstveni pogled na otrokov razvoj nam torej ponujata še en zanimiv vpogled v razumevanje človekove psihične strukture. Lahko bi rekli, da je temeljni cilj relacijskih teorij odgovoriti na vprašanja, zakaj človek pri različnih oblikah terapij ponovno ustvari nekoga iz svoje preteklosti, ki mu je prinašal tako veliko bolečino, kot je npr. spolna zloraba? Zakaj se človek nenehno vrača k prvotnim objektom, k pomembnim? Drugim kljub vsem travmam v otroštvu, ki so mu bile povzročene in zaradi katerih mora kot odrasel poiskati pomoč strokovnjaka?

Zakaj so zlorabljeni otroci tako brezpogojno lojalno navezani na pomembne Druge, h katerim se nenehno vračajo in kljub vsej svoji notranji bolečini ter razrvanosti vztrajajo v odnosu in tako samo podoživljajo zlorabo?

Relacijska paradigma odgovarja na to vprašanje s trditvijo, da se relacijski vzorci ponavljajo, ker ohranjajo prvotne povezave s pomembnimi Drugimi v otrokovem najzgodnejšem obdobju. Vse, kar je novo, je ogrožajoče, saj zahteva nov način interakcije in reagiranja. Zahteva zavračanje starih relacijskih modelov, v katerih se je posameznik počutil varnega, povezanega in zavarovanega ne glede na njegovo travmatično izkušnjo. To je edini način odnosa, ki ga pozna, in četudi je patološki, ga bo vedno znova poustvarjal v novih situacijah in z novimi ljudmi. Človek podzavestno teži k ohranjanju kohezije jaza, zato posameznik ponavlja stare vzorce obnašanja s podzavestnim upanjem, da bo nekdo vendarle razumel njegova primarna občutja in ga zrcalil. Vse, kar se nahaja izven okvirov, v katerih se posameznik prepozna, mu predstavlja nevarnost. Posameznik ponavlja stare vzorce vedenja zaradi podzavestnega iskanja podobnosti iz svojega otroštva in zaradi podzavestne bojazni pred novimi oblikami odnosov.

Forward (2002) pravi, da škodljiv družinski sistem deluje podobno kot verižno trčenje avtomobilov na cesti – poškoduje rod za rod. Tega sistema niso iznašli starši, ampak izhaja iz čustev, pravil, medsebojnih vplivov in prepričanj, ki so zapuščina naših prednikov. Primarna družina v otroštvu predstavlja vso našo stvarnost. Kdo smo in kako naj se vedemo do drugih, se vedno odločamo na osnovi izkušenj, ki nam jih posreduje družinski sistem. Tudi A. Miller (1992) trdi, da otroci ob sporočilih staršev ter svojih sklepov in izkustev drugih v svetu napišejo scenarij za življenje. In na temelju tega scenarija nato živijo svoje življenje. Tako si ustvarijo svoje predstave o življenju, v katere vključujejo scenariju primerne ljudi. Toda ti ljudje imajo tudi svoj scenarij, svoje predstave o življenju. In zgodi se lahko, da pride do boja, kdo bo koga vklopil v svojo predstavo. Zveza se prekine, poiščemo si novega partnerja, vse se znova ponovi in na koncu si dopovedujemo, da je naše življenje ena sama nesreča, da ni pravih moških oziroma žensk, ali pa se sprašujemo, če je morda nekaj narobe z našimi pričakovanji. Do tega,

da se začnemo ukvarjati z lastnimi predstavami, običajno pridemo razmeroma pozno in še to običajno ob pomoči strokovnjaka.

Gostečnik (2002, str. 325) pravi, da je starševski odnos do otroka reinkarnacija odnosa staršev z njihovimi starši. Starševske projekcije elementov in vsebin, ki so jih ponotranjili v svojih izvirnih družinah, niso samo obramba, ampak imajo tudi restavratorske funkcije, ki naj bi starše privedle nazaj v njihovo pravo, dejansko doživljanje preko osebnosti njihovih otrok.

Na tem mestu bi lahko potrdili, da je odnos, ki ga imajo pomembni Drugi v našem otroštvu, samo odslikava odnosa, ki so ga imeli ti Drugi v svojem otroštvu. In ravno mati je tista, ki predstavlja najpomembnejši objekt v otrokovem razvoju. To potrjuje tudi Freud (2000, str. 67), ko pravi: „Mati ima kot hranilka in negovalka edinstven, neprimerljiv, za vse življenje dokončno določen pomen matere kot prvega in najmočnejšega objekta ljubezni in vzora vseh kasnejših ljubezenskih odnosov – in to pri obeh spolih.“

S svojim razpravljanjem želimo prispevati k razumevanju povezav med nerazrešenimi konflikti iz otroštva in konflikti v posameznikovem odnosu do sebe in do drugih. Prispevati želimo k ozaveščanju, da človek svoje izvirne izkušnje prenaša na generacije svojega rodu in obnavlja začaran krog, v katerem lahko vedno znova podoživlja travmatične dogodke iz svoje preteklosti. Navsezadnje želimo tudi opomniti, da lahko pomembni Drugi kot otrokov najzgodnejši in najpomembnejši „objekt“ v njegovem čustvenem in miselnem razvoju povzroči otroku tudi največjo in nepopravljivo škodo na področju njegove psihične strukture. Samo z razumevanjem vsega tega je mogoče spremeniti posameznikovo doživljanje travmatičnih vsebin, ustvariti drugačno relacijsko vzdušje in tako prekiniti začaran krog.

LITERATURA

- Cankar, I. (2001). *Črtice*. Ljubljana: Karanatinja.
- Forward, S. (2002). *Toxic parents*. New York: Bantam books.
- Freud, S. (2000). *Očrt psihoanalize*. Ljubljana: Analecta.
- Gostečnik, C. (1997). *Človek v začaranem krogu*. Ljubljana: Brat Franšiček in Frančiškanski družinski center.

- Gostečnik, C. (1998). *Ne grenite svojih otrok*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.
- Gostečnik, C. (2001). *Poskusiva znova*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.
- Gostečnik, C. (2002). *Sodobna psihoanaliza*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.
- Gostečnik, C. (2005). *Psihoanaliza in religiozno izkustvo*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.
- Ihan, A. (2000). *Deset božjih zapovedi*. Ljubljana: Študentska založba.
- Kompan Erzar, K. (2001). Nevropsihologija in relacijska psihoterapija. *Psihološka obzorja*, 10(4), 119–134.
- Lacan, J. (1996). *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Analecta.
- Miller, A. (1992). *Drama je biti otrok in iskanje resnice o sebi*. Ljubljana: Tangram.
- Miller, A. (2005). *Upor telesa*. Ljubljana: Tangram.
- Miller, J. A. (2001). *O nekem drugem Lacanu*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Praper, P. (2005). Narcizem in sram. V M. Srpak (ur.), *Narcizem* (str. 75). Ormož: Psihiatrična bolnišnica.
- Puhar, A. (2004). *Prvotno besedilo življenja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Smolič, N. (2005). Ljubezen in smrt: Slikarstvo Francisa Bacona. V D. Sylvester, *Surovost stvarnega*. (229). Ljubljana: Študentska založba.
- Stern, D. (1985). *The interpersonal world of the infant*. New York: Basic books.
- Sylvester, D. (2000). *Surovost stvarnega*. Ljubljana: Študentska založba.
- Winnicott, D. (1971). *Playing and reality*. New York: Routledge.
- Winnicott, D. (1990). *Home is where we start from*. Penguin books.
- Žižek, S. (1982). *Zgodovina in nezavedno*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Žižek, S. (1987). *Jezik, ideologija, Slovenci*. Ljubljana: Delavska enotnost.